

Còpia de bronze de figura romana, procedent del llegat Esteve. Foto Heredio

A PROPÒSIT DEL LLEGAT HISTORICOARTÍSTIC DE DON PACO ESTEVE

Per Eugeni Díaz Manteca

Sembla sorprenent quan, a la llum només d'una part del llegat historicoartístic que figura exposat al Museu, hom fa un procés d'abstracció i ens adonem que tota aquesta riquesa atresorada l'ha poguda acumular un home amb els sols recursos del seu treball personal i una pacient tasca de selecció, recolzada en uns coneixements culturals autènticament ecumènics. No cal dir-ho, és clar que m'estic referint al llegat del Dr. Esteve Gálvez, don Paco per a tots els que d'una o altra forma l'hem conegut i tractat.

He conviscut amb don Paco, asseguts l'u davant l'altre a la grandota taula que jo tenia a l'Arxiu de la Diputació, o fent eixides per eixos indrets arqueològics que ell coneixia, o acompanyant-lo pel carrer, hores i hores. Han estat més de deu anys escoltant-lo rememorar, entre altres mil assumptes, reviure una i altra vegada el procés de formació d'aquella col·lecció, que només la seua mort l'any passat va ser capaç d'aturar, que jo encara mai havia vist en el seu conjunt, però que teòricament ja me la sabia quasi de memòria.

Rèplica de cràtera àtica (del segle V a. C.) procedent del llegat Esteve. Museu Belles Arts. Foto Heredio

Quan vàrem iniciar el muntatge de la ceràmica valenciana al Museu del carrer Cavallers, vaig començar a copçar realment la importància, la grandiositat d'una tasca iniciada després la guerra civil, quan el Dr. Esteve va comprendre que la seua situació professional es veuria afectada com a conseqüència de tenir unes idees que poc o gens quadraven amb les dels vencedors. Sempre m'ho deia: "Díaz -perquè ell em deia així-, em vaig replegar en mí mateix, decidit a ser arrel, tronc i branques i vaig optar per començar a fer un esforç considerable per intentar fer-me amb una col·lecció que, en un moment determinat pogués cobrir-me les espatlles". I a continuació afegia una d'aquelles frases que tantes vegades li he sentit dir: "ja t'ho contaré un dia i et faràs càrrec de com eren *aquells*". Després, *aquells* sempre apareixien en les seues narracions embolcallats per una boirina que no et permetia reconèixer el seu perfil, recolzat el raonament en aquella curiosa divisió que feia don Paco entre "els que m'estimaven molt" i "els filibusters i malvats" (graduals categories que ell tenia molt ben definides)

Per dur endavant el seu propòsit, don Paco ("jo només sóc un prehistoriador, no un ceramòleg" -deia, però que no era cert, perquè sí que en sabia un fum sobre la nostra ceràmica), començà per sacrificar part dels seus ingressos com a professional de la docència, molt minvats en aquells terribles anys de la postguerra, precisament en un moment en el qual la seua situació laboral trontollava de forma perillosa (com tants altres, havia estat privat de la seua condició de catedràtic provinent dels cursets implantats pel ministre Marcel·lí Domingo, a més a més d'haver estat depurat com a Conservador del Museu Provincial, tasca que exercia des de 1933).

Gota a gota, que tot fa riu, inicià la compra de ceràmica valenciana, amb especial dedicació, és clar, a la producció de Ribesalbes, Onda i l'Alcora (li he escoltat dir moltes vegades que al món civilitzat només es coneix el nom de la província de Castelló per les pintures rupestres i per la ceràmica del Comte d'Aranda), aprofitant els seus viatges estiuens que dedicava a les recerques arqueològiques per fer-se

Extraordinària placa i cornucòpia de la fàbrica del Conte d'Aranda, que representa la fundació de l'Orde de la Mercé. Segona època (1749-1798). Llegat Esteve. Museu de Belles Arts.

Mostra de ceràmica de Ribesalbes, una extraordinària col·lecció procedent del llegat Esteve. Museu de Belles Arts.

amb algun plat, alguna safata, un retaule de taulellets... Comprava, canviava, encarregava a corredors fer les gestions per adquirir noves peces, sempre mirant per millorar la qualitat del fons que anava creixent i que ell amuntegava en pileres al seu maset o a la caseta de la plaça del Real. Sense donar-li cap importància, com aquell que res fa, allí, en els prestatges d'aquells grans armaris de fusta, embolicada amb paper de vells periòdics i nugada amb aspres cordells, la col·lecció ceràmica anava prenent cos.

Clar, quan es fa una tasca així, extraordinària, sacrificada, amorosida, seleccionant de forma tan primmirada, al darrere de cada peça hi ha una història, de vegades unes històries delicioses, altres plenes d'entrebancs i d'il·lusions malmeses. Com que ja vaig tenint anys i la memòria comença a fer-me alguna que altra malifeta, ara lamento no haver sigut capaç de prendre nota de totes aquelles narracions que don Paco em feia; però clar, si prenia nota, se m'escapaven coses del que em deia -i ell mai parava de dir-me'n. Ho vaig intentar alguna vegada, però, com solia passar quasi sempre, al moment que em veia que jo escrivia qualsevol cosa, ell tallava de quall la contalla (i en reprenia una altra, clar, això sí, completament diferent); aleshores em quedava sense una cosa ni l'altra.

Quan jo anava amb ell al maset o a l'estudi -ell deia així a la casa que tenia a la placeta del Real-

m'ensenyava les peces, només unes poquetes -això s'escaïa molt amb el caràcter de don Paco, que mai tenia pressa, segurament perquè pensava, i així fou, tenir una vida llarga i fructífera-: "Avui t'ensenyaré unes arracades... demà o qualsevol altre dia ja veuràs les joies populars que tinc guardades, m'han costat molt de sacrifici..." Eren petites dosis del fruïr el que jo intuïa com una col·lecció autènticament excepcional; era com qui dóna a un xiquet una llepolia i té por que s'enfite; calia només assaborir-la poc a poc, no em deixava lloc a més.

Després vam començar a portar al Museu tota la ceràmica! Més de mil peces i cap d'elles mancada de qualitat! Quin tresor!. Peces de Manises, de Ribesalbes, d'Onda, de l'Alcora, de Talavera, de Terol ("i això que encara no has vist l'orça terolenc, et quedaràs parat..."), d'Itàlia... Malgrat que no vam poder exposar-les totes, el Museu va passar de ser un tresor i no res a tenir una col·lecció que començà a interessar els aficionats a l'art del foc i el fang, per esdevenir una cita obligatòria per conèixer la història de la ceràmica valenciana. Avui, sens dubte, segueix sent l'atractiu principal del nou Museu de Belles Arts, que ell encara va poder veure inaugurar.

Però, la curiositat de col·leccionista de don Paco, no es crega que s'acabava amb la ceràmica. Hi eren, obvi és dir-ho, els fons arqueològics que durant anys i anys de recerques havia anat atresorant, més valuo-

sos encara pel fet que la majoria de llocs per ell excavats havien estat després malmesos com a conseqüència de posades en conreu de terres o per l'especulació urbana, que tant de mal ha fet sobre els teixits urbans de les nostres ciutats. Don Paco, allà on hi havia una nova obra, escorcollava i anotava, sempre sota la mirada poc amistosa dels contractistes, que durant tants anys han tingut carta blanca per dificultar qualsevol tipus d'investigació. I quan obtenia alguna peça, la dibuixava amb aquells petits llapiços i retalls de paper mig esgrogueït que sempre duia a les butxaques del seu tradicional abillament negre; la estudiava, la guardava i feia una breu memòria de la seua procedència, el que li dóna realment valor a qualsevol troballa.

A més a més, es preocupà de replegar eines de treball agrícola, ferramentes d'oficis, atifells casolans

Parella de peces de maiòlica italiana (savona), de darrerries del segle XVI.

de coure, llautó i bronze, alguns de gran vàlua, terrisseria popular, velles pedres i altres elements arquitectònics procedents d'edificis enderrocats d'interès històric (Santa Maria, Clarisses, la Sang, etc.), ferros artístics....! Què poques coses escapaven a la seua mirada encuriosida i interessada pel passat del seu poble, de la seua gent! Només amb aquest esperit, il·lustrat i inquisitiu des del punt de vista cultural, es podia arribar a fer una col·lecció com la que avui acura la Diputació, dipositada en la seua totalitat al Museu de Belles Arts.

Ell sempre tingué clar que el seu llegat mai hauria d'eixir de la ciutat de Castelló i així ho va deixar escrit. Estimava massa la ciutat, tot i que criticava la falta de sensibilitat envers moltes qüestions culturals que el nostre poble havia mostrat durant molts anys. Només cal llegir les seues memòries, una part fonamental del seu llegat, per adonar-se'n del que dic. I

Gran orça de Terol, segle XV, amb l'escut de la família Torres, que forma part de la col·lecció de ceràmica aragonesa llegada a la Diputació pel Dr. Esteve. Museu de Belles Arts. Foto Heredio.

Escena costumista en taulelleria valenciana del segle XIX. Llegat Esteve. Museu de Belles Arts.

també tenia una por: que el seu llegat acabara per diluir-se dins el Museu i que la memòria del seu treball i dedicació s'esfumara en el no-res. Lògica preocupació que els responsables i beneficiaris del llegat, que no és tan sols la Diputació, sinò que en som tots els castellanencs, mai hauríem de permetre que arribara a fer-se realitat. De fet, la creació per part de la Diputació d'una fundació que porta el seu nom, sembla que garantirà la pervivència de la seua

memòria i de la seua obra, la memòria d'una persona singular, representativa potser d'un Castelló ja desaparegut -no tinc massa clar si he de dir que per fortuna o per dissort-, que, a més d'atresorar molts valors personals, fou capaç de reunir un llegat de valor historicoartístic realment admirable i, el que és més important, tingué la generositat de posar-lo a disposició del seu poble: patriotisme ben entès, cal aclarir.

**CERQUEM LA VERITAT
SUPEREM EL MITE**

Ex-libris del Dr. Esteve